

УДК: 378. 016 : 811.161. 2' 271

Ольга Степанова

ORCID iD: orcid.org/0000-0001-6063-5110

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки і психології (дошкільної та корекційної), Рівненський державний гуманітарний університет, вул. Пластова, 31, 33028, м. Рівне, Україна, olgalingva55@gmail.com

МОВЛЕННЄВА КОМПЕТЕНЦІЯ В КОНТЕКСТІ ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ МАЙБУТНЬОГО ВИХОВАТЕЛЯ

У статті висвітлено сутність мовленнєвої компетенції, її значущість і феноменальність. Проаналізовано різні підходи до визначення понять «компетенція», «компетентність», їхні дефініції з позиції автора. Окреслено загальні (ЗК), спеціальні (СК), інтегральна (ІК) компетентності навчальної дисципліни «Культура мовлення та виразне читання». Обґрунтовано необхідність формування мовленнєвої компетенції у випускника педагогічного вишу, зокрема в майбутнього вихователя як однієї з ключових, оскільки вона зумовлює, з одного боку, особистісний розвиток людини, а з другого – суспільства в цілому.

Ключові слова: компетентнісний підхід, мовна особистість, мовленнєва діяльність, мовна і комунікативна компетенція, мовленнєва компетенція, компетентність, загальні компетентності (ЗК), спеціальні компетентності (СК), інтегральна компетентність (ІК).

В статье рассматривается сущность речевой компетенции, ее значимость и феноменальность. Освещаются различные подходы к определению понятий «компетенция», «компетентность», их дефиниции с позиции автора. Анализируются общие (ОК), специальные (СК), интегральная (ИК) компетентности учебной дисциплины «Культура речи и выразительное чтение». Обосновывается необходимость формирования речевой компетенции у выпускника педагогического вуза, особенно у будущего воспитателя как одной из ключевых, потому что она обуславливает, с одной стороны, личностное развитие человека, а с другой – общества в целом.

Ключевые слова: компетентностный подход, языковая личность, речевая деятельность, языковая и коммуникативная компетенции, речевая компетенция, компетентность, общие компетентности (ОК); специальные компетентности (СК); интегральная компетентность (ИК).

The article highlights the substantial essence the element's significance and its phenomenon. Author analyzed various approaches to definition of

concepts: «speech competence», «competence», proved complexity of their natural likeness, it is outlined and described a methodical approach to the ways of personality's language competence. The theoretical fundamentals the development of the communicative competence are grounded in the article. The extent of mastering speech competence reflects a professional and personal level of development of the expert, and competence takes a special place among components of linguistic education: is an important link between language competence and communicative competence of the personality's. Concepts determination common (CC), special (SC), integrated (IC) competence discipline «Culture of speech and expressive reading». The article contains the analysis of approaches to definition of competence and professional integrity and their diversity. Speech competence characterizes a level of development of the language personality, is a result of development of speech activity by the person, initiates it and is at the same time improved in this activity because it is a basis of communication and evolves in the course of communication. Author focused the attention on that it is necessary to study that in a complex. The article deals with one of the options for the structure of competences for the particular discipline. Linguists consider speech competence as ability to create and understand various types of a discourse and therefore call speech competence discursive. In article the author gave specified definition of speech competence which consists in free practical possession of the speech in the let language, ability to speak is correct, fluently and dynamically both in dialogue, and in the form of a monologue, it is good to understand the heard and readable speech, including ability to make and understand the speech in any functional style. Language competence, speech practice of communication, large volume of reading literature of different genres causes communicative competence. Substantiation of necessity of formation of speech competence of the graduate of any higher education institution, and pedagogical in particular, as one of key because it causes, on the one hand, personal development, and on the other, a level of development of society as a whole.

Key words: *competence approach, language of personality's, speech activity, language and communicative competence, speech competence, common (CC), special (SC), integrated competence (IC).*

Постановка проблеми. Реформування освіти в Україні пов'язано із впровадженням компетентнісного підходу, що ґрунтується на особистісно-орієнтованому чиннику. Сьогодні зміст підготовки випускника вишу спрямований на розвиток та набуття ним якісних здатностей (компетентностей), які він повинен продемонструвати після завершення навчальної програми або її окремого компонента. Приведення вітчизняних критеріїв та стандартів освіти щодо відповідності європейським вимогам передбачає прогнозування очікуваних результатів навчання, важливе місце серед яких посідає

комунікативна складова: «донесення до фахівців і нефахівців інформації, ідей, проблем, рішень та власного досвіду в галузі професійної діяльності, здатність ефективно формувати комунікаційну стратегію» (Бацевич Ф., 2004, с. 32). Під такою стратегією розуміється «комплекс мовленнєвих дій, спрямованих на досягнення комунікативної мети» (Бацевич Ф., 2004, с. 118). Уважаємо, що її вибір залежить від внутрішньої програми мовлення кожної людини та способу її втілення, що реалізується, передусім, в умінні правильно використовувати мовні елементи щодо певної ситуації, рівня сформованості мовленнєвої компетенції тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спеціальні дослідження останніх років переконливо доводять, що мовленнєва компетенція є ключовою в структурі мовної особистості сучасного студента. Майбутній спеціаліст повинен бути не тільки освіченим, здатним до аналізу і вирішення складних проблемних ситуацій, але й удосконалювати свою мовленнєву культуру, яка є обов'язковим компонентом індивідуального становлення. Такий підхід дозволяє розглядати досвід людини як систему компетентностей у різних галузях життя (Леонтьєв О., 1974; Богуш А., 2013; Зимня І., 2001 та ін.).

Нині перспектива вищої педагогічної освіти пов'язана не стільки із впровадженням в її зміст інноваційних підходів і технологій, скільки з підвищенням рівня різних компетентностей і компетенцій спеціаліста, зокрема мовленнєвої, оскільки саме педагогу належить основна роль в організації навчально-виховного процесу в закладах різних рівнів. Це особливо актуально для майбутнього вихователя, професійна діяльність якого безпосередньо пов'язана з процесом формування особистості дошкільника на початковому етапі його розвитку, засвоєння ним первинних мовних знань, умінь, навиків.

Мовленнєву компетенцію досліджували класики наукової думки і сучасні вчені в різних аспектах: психологічному та психолінгвістичному (Бацевич Ф., 2004; Піроженко Т., 2001; Леонтьєв А., 1974, 1999); лінгводидактичному (Богуш А., 2011, 2013; Пентиліук М., 2010) тощо.

Мета нашої розвідки – висвітлити актуальні проблеми становлення мовленнєвої компетенції в майбутніх вихователів ДЗО.

Виклад основного матеріалу. Необхідно зауважити, що поняття «компетенція», «компетентність» у психолого-педагогічній літературі не мають однозначного тлумачення, а неодноразово висвітлюються з позицій, прийнятих у певній науці. Так, лексема *компетенція* (< лат. *competentia* < *competere* – досягати; відповідати, прагнути) означає «коло питань, в яких людина добре обізнана, володіє пізнанням і досвідом»; зміст терміна *компетентність* (< лат. *competens* (*competentis*)) містить сему «надійний, відповідний» (Тлумачний словник української мови, 2006, с. 569). Словники англійської мови визначають ці дефініції таким чином: *компетенція* – «достатність, відповідність, уміння виконувати

певне завдання, роботу та обов'язок»; *компетентність* – «загальні уміння та навички, розумові здібності» (New Oxford American Dictionary, 2005, с. 112).

Досліджуючи значення термінів як в україномовних, так і в англійських джерелах, М. Головань підкреслює, що в останніх – слово *competency* має ті самі значення, як і лексема *competence*. У свою чергу, *competency* походить від латинського *competentia*, тому і перекладається як *компетенція*. На думку дослідниці, поняття *компетенція* пов'язано зі сферою діяльності, а *компетентність* характеризує особу, її здатність якісно виконувати певну роботу. Це переконливо доводить неповний збіг значень поданих лексем. Учена зауважує: «запозичення термінології із зарубіжних видань через неточність перекладу внесли безліч непорозумінь у з'ясуванні явищ, які не є новими ні для української термінологічної традиції, ні для педагогічної науки». Так, термін *компетенція* має більш вузьке значення, а лексема *компетентність* містить сему «надрівень сформованих знань, які в інтегрованому вигляді представляють соціально закріплені освітні результати – компетенції» (Головань М., 2011, с. 225-232). Не викликає заперечень твердження, що *компетентність* і *компетенція* співвідносяться як загальне і конкретне (Пентилюк, 2010: 3).

Деякі вчені уживають ці терміни як синоніми (Равен Дж., 2002, с. 91), натомість, інші їх розмежовують (Хуторської А., 2003, с. 64). Умотивованим, на нашу думку, є розуміння *мовленнєвої компетенції* як системного утворення, тобто: «освітні компетенції є інтегральним чинником якості підготовки людини, що пов'язано з їхньою здатністю до цільового, осмисленого використання комплексу знань, умінь і способів діяльності міждисциплінарного характеру», тоді як *компетентності* – це «оволодіння певною *компетенцією*, яка також містить особистісне ставлення до предмету діяльності. *Компетентності*, на відміну від узагальнених, універсальних знань, мають дієвий, практично-орієнтований характер» (Хуторської А., 2003, с. 60). На переконання шотландського психолога Дж. Равена, «*компетенція* – це специфічна здатність, необхідна для ефективного виконання конкретної дії в конкретній предметній сфері, яка охоплює фахові знання, фахові навички, способи мислення, а також розуміння відповідальності за свої дії» (Равен А., 2002, с. 46).

Розкриваючи сутність аналізованих понять, А. Богуш виходить з того, що в мовленнєвій діяльності розрізняють мовну та мовленнєву *компетенції*: «*мовна компетенція* – це засвоєння та усвідомлення мовних норм, що історично склались у фонетиці, лексиці, граматиці, орфоєпії, семантиці, стилістиці та адекватне їхнє застосування в будь-якій людській діяльності в процесі спілкування певною мовою, а *мовленнєва компетенція* – це вміння точно й правильно використовувати мову на практиці (висловлювати свої думки, бажання, наміри, прохання тощо),

послугуватися при цьому як мовними, так і позамовними (міміка, жести, рухи) та інтонаційними засобами виразності мовлення». Учений окреслює *мовленнєву компетенцію* як полікомпонентне утворення, що містить, у свою чергу, такі ключові: лексичну, фонетичну, граматичну, комунікативну (Богуш А., 2013, с. 75, 82-84). У лінгводидактичній літературі *мовленнєву компетенцію* розглядають як комплексне поняття, що, спираючись на мовну, охоплює систему мовленнєвих умінь (вести діалог, сприймати, відтворювати і створювати усні і письмові монологічні та діалогічні висловлювання різних видів, типів, стилів, жанрів тощо), які необхідні для спілкування. Цей термін означає «уміння користуватися мовою, багатством її засобів виразності в залежності від мети висловлювання та сфер суспільного життя» (Піроженко Т., 2002, с. 8).

Отже, розмежування аналізованих термінів сприятиме семантичному уточненню їхньої ролі в особистісно-орієнтованому освітньому процесі. Уважаємо, оволодіння *компетенціями* забезпечує *компетентність* особистості. Опанування *мовленнєвою компетенцією* передбачає, що студент не лише засвоює суму знань, умінь, а оволодіває комплексною процедурою, яка сприятиме успішному здійсненню практичної діяльності за допомогою спілкування. На нашу думку, *мовленнєва компетенція* обґрунтовує системне розуміння мови як сукупності знань, а мовлення як діяльності суб'єкта процесу та її якісного результату (тексту).

Гуманізація, антропоцентризм сучасної освітньої парадигми потребує особливої уваги до мови і мовлення, оскільки саме в них і через них людина реалізується як особистість. Загальновідомо, підґрунтям для її формування і розвитку, успішної соціалізації є загальнолюдські та національні цінності, до яких належить мова. Безперечно, запорукою стійкості, цілісності та загальнодоступності мови є нормативність, кодифікованість, що продукує виконання нею основної функції – комунікативної. Без залучення до мовленнєвої культури неможливе становлення і розвиток людини, тому сьогодні одним із найважливіших завдань всіх, хто організує освітнє середовище, є формування мовленнєвої компетенції.

Отже, *мовленнєва компетенція* зумовлена мовною практикою спілкування, обсягом читання літератури різних жанрів, і, в свою чергу, формує комунікативну компетенцію. Натомість, на відміну від мовної та комунікативної, мовленнєва компетенція має дискурсивну природу, оскільки віддзеркалює вербальну поведінку людини (у нашому випадку, студента), що орієнтована на вимоги професії. Це унікальне явище, оскільки вона може входити у склад декількох компетентностей одночасно. Наприклад, студенти вишу під час навчання обов'язково оволодівають фаховою компетентністю, важливим показником якої є формування практичних навичок спілкування, індивідуальною стабільною формою комунікативної поведінки в будь-яких соціальних

умовах: у ділових, особистісних, у спеціальних прийомах психологічного впливу на людей і методах вирішення міжособистісних конфліктів тощо. Усі чотири компоненти професійної компетентності, а саме: спеціальний, соціальний, особистісний та індивідуальний – взаємопов'язані з мовленнєвою компетенцією (Бацевич Ф., 2014, с. 187).

Заслуговує на увагу факт, що, згідно стандарту освіти України, компетентнісний підхід орієнтований на обов'язкове опанування нормативним змістом підготовки майбутніх спеціалістів, представлений у термінах очікуваних результатів навчання. Так, наприклад, дисципліна «Культура мовлення та виразне читання», що входить у цикл професійного підготовки зі спеціальності 012 «Дошкільна освіта», передбачає навчання вербальним засобам впливу на слухачів, нормам мовленнєвого етикету, рівню культури мовлення майбутніх педагогів тощо, що реалізується в такій спеціальній компетентності (СК 02) – «здатності до розвитку в дітей раннього і дошкільного віку мовлення як засобу спілкування і взаємодії з однолітками та дорослими». Досягти цього результату можна лише засвоївши знання про природу і психологічні закономірності розвитку в дітей раннього та дошкільного віку мовлення як засобу спілкування, а також опанувавши уміннями впровадження сучасних розвивальних й інформаційно-комунікаційних технологій виховання і навчання в освітній процес дошкільного закладу. Загальноосвітні (ЗК) компетентності актуальні не тільки для лінгводидактичних дисциплін («Українська мова за професійним спрямуванням», «Сучасна українська мова», «Дошкільна лінгводидактика» та ін.), але і для психолого-педагогічних: «Дошкільна педагогіка», «Дитяча психологія» тощо. Так, зміст ЗК 01 формулюється як «здатність до продуктивного (абстрактного, образного, дискурсивного, креативного) мислення»; а ЗК 05 – «здатність до вільного спілкування і співпраці державною та рідною мовами (усно і письмово)». Аналізовані компетентності підкреслюють діалектичну залежність відповідних очікуваних результатів навчання при вивченні різних дисциплін від розвитку мовлення. Інтегральна компетентність (ІК) визначена як «здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми в галузі розвитку, навчання і виховання дітей раннього і дошкільного віку або в процесі навчання, що передбачає застосування певних теорій та методів педагогічної науки і характеризується комплексністю та невизначеністю умов». Ця компетентність продукується в спеціально організованих інтегральних освітніх просторах, в яких вивчається не один предмет, і, навіть, не комплекс, а узагальнене явище, факт, феномен. Так, підготовка бакалавра зі спеціальності 012 «Дошкільна освіта» здійснюється за циклами дисциплін, корелюється групою навчальних курсів, які об'єднані процесами пізнання і спілкування в організованому культурно-освітньому просторі майбутнього педагога, що було б неможливе без оволодіння ним основами комунікації.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, формування мовленнєвої компетенції – важливе завдання сучасної освітньої парадигми взагалі, і вишівського зокрема. Проблема полягає в тому, що систему мови, мовні одиниці починають вивчати ще в дошкільному віці, пізніше – в середній школі, залишаючи без уваги питання формування навичок спілкування. Результатом цього є недостатнє володіння студентами як писемним, так і усним мовленням: помилки в правописі, побудові тексту, невміння формулювати і виражати власні думки тощо.

Подальшу перспективу вбачаємо в активізації досліджень щодо всіх видів мовної та мовленнєвої діяльності в освітньому процесі з метою прискорення формування мовленнєвої компетенції студентів вишів України, зокрема зі спеціальності 012 «Дошкільна освіта».

Список використаних джерел

1. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики. Київ: Видавничий центр «Академія», 2004. 343 с.
2. Богуш А. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. Харків: Вид-во «Ранок», 2013. 192 с.
3. Головань М. С. Компетенція та компетентність: порівняльний аналіз понять. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2011. № 8. С. 224-233.
4. Зимняя И. Лингвопсихология речевой деятельности. Москва: Моск. психол.-соц. ин-т, 2001. 432 с.
5. Пентилюк М. Компетентнісний підхід до формування мовної особистості в євроінтеграційному контексті. *Українська мова і література в школі*. 2010. № 2. С. 2–5.
6. Пироженко Т. Коммуникативно-речевое развитие ребенка: Монография. Киев: Нора принт, 2002. 310 с.
7. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация. Москва: Когито-центр, 2002. 396 с.
8. Сучасний тлумачний словник української мови: 65 000слів / За заг. ред. В.Дубічинського. Харків: ВД «Школа», 2006. 1008 с.
9. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования. *Народное образование*. 2003. № 2. С. 58-64.
10. New Oxford American Dictionary, 2nd Edition [Електронний ресурс]. ©by Oxford University Press, Inc. 2005. CD-ROM.

References

(Транслітерація)

1. Bacevych F. *Osnovy komunikatyvnoyi lingvistyky*. Kyiv: Vydavnychyj centr «Akademiya», 2004. 343 s. (ukr).

2. Bogush A. Movlennyevyj komponent doshkilnoyi osvity. Kharkiv: Vyd-vo «Ranok», 2013. 192 s. (ukr).
3. Holovan M. Kompetenciya ta kompetentnist: porivnyalnyj analiz ponyat. *Pedagogichni nauky: teoriya, istoriya, innovacijni texnologiyi*. 2011. № 8. S. 224-233. (ukr).
4. Zimnjaja I. Lingvopsihologija rechevoj dejatel'nosti. Moskva: Mosk. psihol.-soc. in-t, 2001. 432 s. (rus).
5. Pentylyuk M. Kompetentnisnyj pidhid do formuvannya movnoii osobystosti v yevrointehracijnomu konteksti. *Ukrayinska mova i literatura v shkoli*. 2010. № 2. S.2–5. (ukr).
6. Pirozhenko T. Kommunikativno-rechevoe razvitie rebenka: Monografija. Kiev: Nora print, 2002. 310 s. (rus).
7. Raven Dzh. Kompetentnost v sovremennom obshhestve: vyjavlenie, razvitie i realizaciia. Moskva: Kogito-centr, 2002. 396 s. (rus).
8. Suchasnyj tlumachnyj slovnyk ukrayinskoyi movy: 65000 sliv / Za zag. red. V.Dubichynskogo. Kharkiv: VD «Shkola», 2006. 1008 s. (ukr).
9. Khutorskoy A. Kliuchevye kompetencii kak komponent lichnostno-orientirovannoj paradigmy obrazovaniya. *Narodnoe obrazovanie*. 2003. № 2. S. 58-64. (rus).

*Стаття рекомендована до друку
доктором педагогічних наук, професором
Рівненського державного гуманітарного університету
Вокальчук Галиною Миколаївною*

Стаття надійшла до редакції 7 вересня 2018 року

Ольга Степанова

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки і психології (дошкільної і
коррекційної), Ровенський державний гуманітарний
університет,
ул. Пластова, 31, 33028, г. Ровно, Україна
olgalingva55@gmail.com

**РЕЧЕВАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ В КОНТЕКСТЕ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПАРАДИГМЫ БУДУЩЕГО
ВОСПИТАТЕЛЯ**

Olga Stepanova

Candidate of Philological Sciences (PhD), Associate Professor at the
Department of Pedagogy and Psychology (Preschool and Corrective),
Rivne State Humanitarian University,
Plastova str. 31, 33028, Rivne, Ukraine
olgalingva55@gmail.com

**SPEECH COMPETENCE IS IN CONTEXT
EDUCATIONAL PARADIGM OF FUTURE EDUCATOR**